

старший викладач кафедри теорії,
 практики та перекладу
 німецької мови
 Національного технічного
 університету України
 «Київський політехнічний
 інститут імені Ігоря Сікорського»

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АГІОНІМАМИ ТА ХРОНОНІМАМИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Проблеми взаємодії мови й культури, впливу етнокультурних та етнопсихологічних чинників на мовні процеси передбачають опрацювання питань текстової компетенції народної культури, народної психології, міфотворчості із залученням у поле зору таких об'єктів позамовної дійсності, як побут, природа, обряди, традиції, міфічні образи, тощо, у категоріях мовленнєвих стереотипів [1, с. 10].

Яскравими лексичними компонентами національно забарвлених фразеологізмів є власні назви, які відіграють важливу роль у системі мови та культури, сприяють виявленню національно-культурних особливостей певного народу й виконують роль орієнтира в часі та просторі. До аналізу й досліджень цієї тематики долучались багато зарубіжних і вітчизняних учених-філологів, таких як О.П. Пророченко, О.Ф. Кудіна, Р.П. Зорівчак, Р.І. Охштат, Н.П. Щербань, В. Фляйшер, Ю.А. Фірсова, Сs. Földes і багато інших. Тематика статті актуальна, адже сучасна лінгвістика спрямована на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних із культурою, етносом, національною ментальністю, у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю, а також зумовлена помітним інтересом дослідників до закономірностей функціонування мовної системи, дослідження функцій мови та мовних одиниць.

Метою статті є аналіз однієї з підсистем фразеологічної системи німецької мови, а саме фразеологічних одиниць з агіонімами та хрононімами, та способів відтворення їх значення українською мовою.

Як уже доведено, власні назви не можуть бути просто «мітками», оскільки в семантиці імені проявляється те загальне, що може абстрагуватися, що відображає дійсність, становлячи єдність загальних та індивідуальних рис характеру людини, предмета чи явища. У їх семантиці ми виділяємо граматичне значення, понятійний зміст, який формується під впливом реальної дійсності. Власні назви дають можливість у єдності з мовним контекстом дослідити історію народу, його світогляд, історію мови й перетворення конкретного значення в образ, у символ. У складі фразеологізмів вони можуть зберігати свій онімичний характер, указуючи на конкретну особу або об'єкт і викликаючи в адресата мовлення згадки про певні події, властивості та ознаки, пов'язані з денотатами – реальними носіями імені. У цьому випадку онім є етимологічним індикатором [2, с. 61], носієм екстралінгвістичної інформації про денотат імені й утворює семантичне ядро фразеологізму. Проте у більшості випадків унаслідок збільшення абстрактності та за рахунок уведення більш виразних у плані мотивації фразеологічного змісту компонентів відбувається послаблення семантики власної назви, вона набуває узагальнено-вказівного значення.

З огляду на це, досить цікавими з погляду трактування й перекладу є фразеологічні одиниці з агіонімічними та хрононімічними компонентами, а саме з іменами святих, назвами свят, днів тижня й місяців. Первинними денотатами агіонімів (назв святих) були конкретні люди з певними іменами. З часом первинне значення конкретної власної назви втрачалось, із цими іменами почали пов'язувати вторинне значення одиничного, специфічного. Такі антропоніми трансформувалися в хрононіми – власні назви часових понять – і стали співвідноситися з певною порою року, з певними днями – святами [3, с. 169–170]. Наприклад: *der Martin kommt auf dem Schlitten geritten* – про сніг у листопаді (день святого Мартіна, святкують 11 листопада), *Martin wirft mit Nüssen* – про сильний вітер у листопаді, який зриває з дерев горіхи, *St. Klemens uns Winter bringt* – 23 листопада, день святого Клементя, символізує початок зими.

З іменами святих пов'язані народні уявлення про зміну пір року, про погоду, майбутній урожай тощо. Наприклад: *nach Matthäus geht kein Fuchs mehr über Ei*; *St Andreas macht das Eis*, *St. Georg bricht es*. Уважалося, що перші ознаки весни з'являлися вже на Стрітєння – ліхтмесс (Марія Ліхтмесс), 2 лютого. У цей день селяни починали готуватися до весняно-польових робіт. Перевагу на Стрітєння надавали прохолодній погоді. Уважалося, що в цей день краще побачити вовка, ніж сонце: *Lichtmess im Klee*, *Ostern im Schnee*. У Вестфалії та деяких інших землях початком весни вважали 22 лютого (день святого Петра). Хоча в цей день ще холодно, проте все свідчить про наближення весни: *St. Petri Stuhl den Frühling winkt*; *St. Peter stößt den Brand in die Erde*.

Багато сільськогосподарських прикмет пов'язані з днем святого Віта (hl. Veit – 15 червня). Уважалося, що це найкращий час для посіву льону та ячменю:

*Wer den Lein säet nach Veit,
 Geht die Saat quit,
 Wer ihn säet vor Meder –
 Ist ein Narr.*

Цей день уважали також зміною пори року: *Sankt Veit ändert sich die Zeit, und die Blätter wenden sich auf die andere Seit*. Багато прикмет метеорологічного й сільськогосподарського характеру пов'язують з Івановим днем (21 червня). Давні люди були переконані, що до Іванового дня дощі потрібні, а після нього від них лише шкода: *Was der Juni beregnet, er auch segnet*. Найбільша кількість звичаїв і прикмет припадає на день святого Андрія (30 листопада). Уважалося, що *Kathe wäscht, Andreas trocknet* (день святої Катерини Великомучениці 25 листопада); *St Andreas macht das Eis, St. Georg bricht es; Andries bringt den Winter gewiss; Andreas Misse kommt der Winter gewisse*.

Іноді назви святих уживаються для створення метафоричних зворотів жартівливого характеру: *bei Sankt Velten!* – сто чортів! *Dass dich Sankt Velten ankomme!* – Дідько б тебе побрав! *Petrus meint's gut (mit uns)* – розм. погода гарна, погода сприяє нам; *Peter lässt Wasser* – розм. йде дощ; *mit ihm ist (es) Matthäi am letzten* – розм. його справи погані, він недовго протягне, він доживає останні дні; *die Schlüssel Petri suchen* – сподіватися на хорошу погоду; *Petrijünger sein* – бути завзятим рибалкою; *das ist Matthäi am letzten* – розм. далі цього неможливо, це крайній термін; *bei Petrus anklopfen* – свф. померти; *bei ihm ist es Matthäi am letzten* – розм. у нього в кишенях пусто, у нього закінчилися всі гроші.

Сталі порівняльні звороти з компонентами – іменами святих створюють фразеологічні образи суттєвого емоційно-експресивного забарвлення: *lang wie ein Johannistag* – розм. довгий як Іванів день (24 червня); *arm wie Lazarus* – бідний як Лазар.

Національно-культурно забарвленими є також фразеологізми з компонентами – днями тижня, назвами місяців і пір року. На нашу думку, найбільш образно позначуваними є німецькі дні тижня *неділя* та *понеділок*. Так, вираз *der blaue Montag* має в німецькій мові свою історію. Спочатку йшлося про останній масничий понеділок перед Великим постом, який був вихідним днем. У цей день католики прикрашали вівтар блакитною тканиною. Згодом традиція неробочого вихідного понеділка набула нового тлумачення у зв'язку з цеховою діяльністю. Понеділок був традиційним днем для всіх цехових зборів, і коли постало питання надання робітникам додаткового вихідного дня, то вибір припав на понеділок. У сучасній німецькій мові в іронічному значенні вживається фразеологізм *blauen Montag machen/halten*, який має значення прогулювати, не виходити на роботу (після свят, після неділі). Реалізуючи негативні емоції, компонент *Montag* уживається також у прислів'ї *Montag blau, Dienstag Hunger*. Фразеологічне маркування неділі виявлено в цілій низці зворотів. Насамперед це фразеологізми на позначення певних днів-свят: *der silberne Sonntag* – передостання неділя перед Різдвом, неділя третього адвента; *der goldene Sonntag* – остання неділя перед Різдвом; *kupferner Sonntag* – третя неділя перед Різдвом, неділя третього адвента; *Palmsonntag* – вербна неділя; *der weiße Sonntag* – неділя після Пасхи (в цей день відбувається конфірмація й дівчата вперше одягають довгі білі сукні; пор.: рос. *Фомино воскресенье*). Інші фразеологічні одиниці є метафорично переосмисленими та мають здебільшого повчальний характер: *alle Tage ist kein Sonntag* – розм. не все кому масляна, буде і Великий ніст; *sich einen Sonntag machen* – зробити собі свято (вихідний день); *wie der Montag auf den Sonntag klappen* – розм. йти як по маслу, вдаватися; *wer alle Tage feiert, fragt nicht nach dem Sonntag*; *Ein guter Sonntag will einen guten Montag haben* – після хорошого вихідного буде легким тиждень.

У німецькому календарі важливе місце посідали релігійні свята, що відображено в мові. Назви релігійних свят входять до складу багатьох фразеологізмів. Найбільшим святом у Німеччині є Різдво: *über Weihnacht kein Fest über des Adlers kein Nest* – присл. немає свята більшого ніж Різдво, як немає гнізда вищого, ніж в орла. Значущість цього свята пояснюється тим, що ще до XVII століття воно було початком року, а в далекому минулому в древніх германців на цей час припадало свято середини зими – *Mittewinterzeit*. Темою різдвяних свят мотивовані фразеологізми *weiße Weihnachten* – біле Різдво (говорять, коли на Різдво випадає сніг); *grüne Weihnachten* – зелене Різдво (говорять, коли на Різдво немає снігу); *sich freuen wie ein Kind auf Weihnachten* – дуже радіти чому-небудь; *deine Sorgen wünsche ich dir zu Weihnachten* (австр.) – розм. твої хвилювання нічого не варти; *lieber zehn (fünf) Jahre nichts zu Weihnachten* – мені це не потрібно! (вигук, відхилення, запевнення). Улюбленими святами є також у німців Великдень (*Ostern*), Трійця (*Pfingsten*), масляна (*Fasching, Fastnacht, Karneval*). Багато прикмет пов'язані із цими святами: *grüne Weihnachten* – *weiße Ostern* – безсніжне Різдво, пізня зима – пізня весна.

В основу низки зворотів покладено традиції, пов'язані зі святкуванням того чи іншого свята. Так, на Трійцю особливо в південній частині Німеччини існував звичай прикрашати вінками худобу. Цій традиції зобов'язаний своїм походженням зворот *geschmückt sein wie ein Pfingstochse* – бути одягненим без смаку. Будучи стрижневими словами таких фразеологізмів, ономастичні компоненти не лише виконують функцію хрононімів, а й, у свою чергу, зазнають семантичних перетворень, які базуються на метафоричному перенесенні ознак певного святого або свята.

У вигуківних зворотах власнеіменний компонент є семантично спустошеним і підлягає повній десемантизації: *ich habe dir 'runter, dass du denkst, Ostern und Pfingsten fallen auf einen Tag!* – розм. Я тебе так трісну, що ти світу білого не бачитимеш!

У багатьох народів є свої жартівливі свята, під час яких можна не лише повеселитися, а й поглузувати з когось-небудь, розіграти когось-небудь. Європейський звичай розігрувати когось-небудь першого квітня пов'язаний зі зміною календарної системи за «юліанським» принципом. За часів правління Ромула, засновника Риму, квітень уважався другим місяцем року (всього було 10 місяців). Із латинської квітень (*aprilis*) означає той, що відкриває, тобто місяць, коли прокидається природа, місяць весняного рівнодення. Це було свого роду свято Нового року. Коли за наказом короля Карла IX у 1564 році зі зміною календарної системи початок року у Франції був перенесений на 1 січня, першоквітневий Новий рік став неофіційним, несправжнім [4, с. 54]. У середньовічній Німеччині давали один одному такі «доручення», як роздобути десь гусячого молока, півнячих яєць, сушеного снігу. Цей день став днем «усіх дурнів». Першоквітневу тематику відтворюють такі фразеологічні одиниці: *heute ist doch*

nicht der erste April – розм. сьогодні не перше квітня, мене не обдуриш; *jemanden/einen in den April schicken* – розм. обдурити кого-небудь, поглузувати з кого-небудь; *der Aprilnarr* – розм. обдурений першого квітня.

Унаслідок народних спостережень за погодою та майбутнім урожаєм з'явилися фразеологізми: *Was der August nicht kocht, lässt der September ungebraten* – літній день рік годує; *Mai kühl und nass, füllt der Bauer Scheuer und Fass* – прик. травень холодний, рік хлібородний; *wer im Heu nicht gabelt, in der Ernte nicht zappelt, im Herbst nicht früh aufsteht, sieht zu, wie es im Winter geht* – хто не працює круглий рік, страждатиме взимку; *April, April, der macht was er will* – у нього сім н'ятниць на тиждень; *der Sommer sorgt für den Winter und der Winter für den Sommer* – попрацюєш улітку, матимеш спокій узимку; *Frauengunst und Aprilwetter sind veränderlich* – квітнева погода мінлива як жіночі примхи.

Отже, фразеологізми з іменами святих, назвами свят, днів тижня та місяців утворюють численну й цікаву групу сталих сполучень і прикмет, у складі яких власні назви зазнають семантичних перетворень і розвивають темпоральні значення. Виходячи із цього, можемо стверджувати, що під час фразеологічних способів відтворення фразеології оригіналу в перекладі за максимального збереження смислу висловлювання з найбільшою повнотою передаються елементи форми цього висловлювання. Під час використання фразеологічних еквівалентів зберігається весь комплекс значень перекладеної одиниці. У цьому випадку в мові перекладу існує образний фразеологізм, що збігається за всіма ознаками з фразеологічною одиницею оригіналу.

Література:

1. Кононенко І.В. Мова і народна культура. Мовознавство. 2001. № 3. С. 62–69.
2. Ажнюк Б.М. Англійські фразеологізми з власноіменним компонентом. Мовознавство. 1984. № 6. С. 61–65.
3. Москаленко Н.А. Фразеологізми з антропонімами в українській мові. Питання сучасної ономастики / відп. ред. К.К. Цілуйко. Київ: Наукова думка, 1976. С. 166–170.
4. Мокиєнко В.М. В глибокій поговорки. Київ: Рад. шк., 1989. 221 с.

Анотація

3. ЧЕПУРНА. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АГІОНІМАМИ ТА ХРОНОНІМАМИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті здійснена спроба вивчення комплексу проблем, пов'язаних із перекладом фразеологічних одиниць, розглядаються труднощі перекладу німецьких фразеологічних одиниць українською мовою, пропонуються способи перекладу фразеологічних одиниць з агіонічним і хрононімічним компонентами.

Ключові слова: стійкі фразеологічні сполучення, компонент, фразеологізм, власна назва, ономастика, фраза, ідентичність, словосполучення.

Анотация

3. ЧЕПУРНАЯ. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С АГИОНИМАМИ И ХРОНОНИМАМИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье предпринята попытка изучения комплекса проблем, связанных с переводом фразеологических единиц, рассматриваются трудности перевода немецких фразеологических единиц на украинский язык, предлагаются способы перевода фразеологических единиц с агоницистическим и хрононимическим компонентами.

Ключевые слова: устойчивые фразеологические сочетания, компонент, фразеологизм, имя собственное, ономастика, фраза, идентичность, словосочетания.

Summary

Z. CHEPURNA. FUNCTIONING OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH AGIONIMAS AND CHRONONYMAS IN GERMAN LANGUAGE

The article attempts to study a set of problems related to the translation of phraseological units. It examines the difficulties of translating German phraseological units into the Ukrainian language and suggests ways of translating phraseological units with an agonistic and chrononym component.

Key words: stable phraseological combinations, component, phraseology, proper name, onomastics, phrase, identity, word-combinations.